

MARKO GRDEŠIĆ

THE SHAPE OF POPULISM: SERBIA BEFORE THE DISSOLUTION OF YUGOSLAVIA

Ann Arbor: University of Michigan Press, 2019. 196 str.

U *The Shape of Populism*, Marko Grdešić na sebe preuzima zahtevan zadatak da na primeru anti-birokratske revolucije koja se odigrala u Jugoslaviji krajem 80-ih godina prošlog veka pokaže određene opšte (i samim tim savremene) obrasce funkcionisanja populizma. Drugim rečima, autorova ambicija je da pruži i jedan sasvim svež i inovativan osvrt na ovu važnu problematiku i to u tri domena: političke sociologije, socioloških, istorijskih i politikoloških istraživanja fokusiranih na proučavanje raspada Jugoslavije, i konačno, samih studija populizma.

Po Grdešiću, da bi se fenomen populizma adekvatno pojmovno omeđio i empirijski obuhvatio, ključno je razumeti ga kao specifičnu vrstu fraktala, odnosno „fraktalnog obrasca interakcije” u društvenoj stvarnosti. Fraktali se u teoriji kompleksnosti definišu kao složene strukture sačinjene od delova koji se ponavljaju sa matematičkom pravilnošću, ali koji su istovremeno samoidentični u svim srazmerama u okviru datog sistema. Analogija se ovde sastoji u tome da i populizam podrazumeva određenu vrstu samoidentičnosti koja se pre svega ogleda u neposrednoj interakciji između elite i mase na različitim nivoima društvene stvarnosti (makro, mezo i mikro). Naime, po mišljenju autora, populizam podrazumeva da pripadnici elite u velikoj meri podstiču i (organizaciono) podržavaju neposredno delanje masa koje pak imaju određenu slobodu u usmeravanju toka i karaktera iskazivanja svoje kolektivne volje. Populizam, smatra Grdešić, pokazuje svoju fraktalnost i po tome što se obrazac direktne interakcije elite i masa pojavljuje u svakoj srazmeri datog društvenog sistema. Drugim rečima, u populističkom režimu će svi – od lokalnih predstavnika vlasti, pa sve do ključnih funkcionera i nosilaca moći – imati neki oblik direktnog kontakta sa „narodom” kako bi učvrstili sopstvene pozicije ili sproveli političke odluke. U tom pogledu, poenta analogije nije samo pravljenja da bi se lakše pojmovno artikulisao fenomen populizma, već i da bi se operacionalizovao kao specifično sredstvo društvene mobilizacije i organizacije. Stoga je jedan od značajnih uspeha ove Grdešićeve monografije svakako i taj što je uspela da fraktalnu strukturu populizma vrlo detaljno kvantitativno i kvalitativno empirijski istraži.

Knjiga se sastoji od sedam poglavlja i metodološkog apendiksa. U uvodnom poglavlju Grdešić pokušava da pokaže heurističku plodnost fraktalnog razumevanja populizma, ali u jednakoj meri i da opravda zašto je primer Jugoslavije (tačnije Republike Srbije) sa kraja 80-ih godina zgodan za pokazivanje teorijskog i empirijskog potencijala takvog pristupa. Po Grdešićevom mišljenju, anti-birokratska revolucija predstavlja jedan od retkih primera populizma koji je u stanju da zadovolji čak i najiscrpnije pokušaje da se pobroje njegove konstitutivne karakteristike. Drugo poglavlje nam nudi osnovni društveno-istorijski uvid u specifičnosti jugoslovenskog samoupravnog socijalizma, kao i komplikovanih odnosa između njenih republika i autonomnih pokrajina. Grdešić ipak glavni fokus u ovom poglavlju stavlja na antibirokratsku revoluciju, tačnije seriju protesta i previranja u vladajućim strukturama Srbije koje su dovele na vlast Slobodana Miloševića.

Treće poglavlje se usmerava ka empirijskoj proverbi populizma kao posebne vrste masovne društvene mobilizacije. Autor naime nastoji da istraži takozvanu „događajnu istoriju” („*eventful history*”) koja polazi od pretpostavke da složeni događaji kao što su revolucije poseduju zasebnu logiku i sledstvenu kauzalnost, te da su shodno tome relativno nezavisni od dugotrajnijih istorijskih procesa. Ovaj analitički okvir se potom koristi da bi se proverila hipoteza da populistička mobilizacija može da se tretira kao fraktal, tačnije nastoji se istražiti da li ova vrsta mobilizacije pokazuje samosličnost na svim stupnjevima srazmere društvenog sistema. Tako se na najvišem stupnju srazmere kao prelomni trenutak pokazuje zajednička septembarska sednica Predsedništva centralnog komiteta Saveza komunista Srbije i Predsedništva Srbije 1988. godine kada se prvi put generiše populistički obrazac interakcija između elita i masa time što su dotada slabo organizovani protesti kosovskih Srba dobili zvaničnu podršku tada vladajuće nomenklature. Jednom kada je bila formirana, ova vrsta interakcije se „iterirala” i na nižim stupnjevima srazmere – tako je i Jogurt-revolucija na mezo nivou sledila istu logiku oblikovanja demonstracija koje su ovaj put bile usmerene protiv rukovodstva Autonomne pokrajine Vojvodina. Na koncu, Grdešićeva analiza takođe pokazuje da se i na mikro nivo, odnosno nivou pojedinačnog skupa u okviru anti-birokratske revolucije poput mitinga solidarnosti mogu detektovati elementi „fraktalne isprepletanosti” mase i elite.

Četvrto poglavlje autor posvećuje analizi diskursa populizma na primeru *Politikinih* „Odjeka i reagovanja” u leto i jesen 1988. Na primeru ozloglašene rubrike najstarijeg dnevnog lista u Srbiji autor još jednom rekonstruiše osnovnu logiku populizma – fraktalnu interakciju elite i širokih društvenih slojeva koja se ne može redukovati ni na prostu elitnu manipulaciju niti pak na spontano političko delanje širokih slojeva. „Odjeci i reagovanja”

predstavljaju po autoru jedan od najčistijih primera ove kompleksne logike – iako je deo tekstova u rubrici nesumnjivo pisao Miloševićev tajni tim para-novinara, široki društveni slojevi u Srbiji su bili izuzetno motivisani da šalju pisma *Politici* i deo tih autentičnih pisama završavao je na stranama *Politike*. Iako na delu imamo složenu elitnu manipulaciju – pažljivu konstrukciju medijskog polja (rubrike) u kome dolazi do političke mobilizacije širokih slojeva – političko delanje običnih građana, pisanje pisama, ne može se redukovati na jednostavan produkt manipulacije. Grdešić upotpunjuje svoju analizu diskursa populizma i kroz poređenje *Politike* sa rubrikom pisma čitalaca *Borbe*, saveznog lista koji je ostao izvan domašaja Miloševića i negovao visok standard profesionalizma.

Dva najznačajnija dnevna lista u Srbiji figuriraju i u petom poglavlju, koje se usredsređuje na analizu političke karikature kao značajnog oruđa populističke mobilizacije. Za Grdešića, karikatura predstavlja najjezgrovitiji medijum populističkog diskursa, jer u sebi kondenzuje centralne političke motive koji figuriraju u svakodnevici određenog društva – u Srbiji 1988, to je pre svega „produktivistički” motiv sukoba radnika i parazitskih „foteljaša”, koji Grdešić vidi kao izuzetno rezonantan sa stavovima širokih slojeva u Srbiji, ne samo u vreme anti-birokratske revolucije već i danas. U tom smislu Grdešić u šetom poglavlju analizira, putem fokus grupa, današnje stavove nekadašnjih učesnika revolucije, njihovo suočavanje sa problematičnom epizodom iz prošlosti, i identifikuje motiv „produktivizma” – suprotstavljenosti radnog naroda i parazitskih političkih elita – kao nit koja spaja ondašnji i sadašnji trenutak. Grdešićeva analiza jasno pokazuje da ovi akteri u retrospektivi sebe pretežno vide kao žrtve elitne manipulacije, ali istovremeno priznaju da su posedovali visok nivo autentičnog političkog entuzijazma, potvrđujući još jednom autorovu tezu o fraktalnoj logici interakcije elita i masa u populizmu. Grdešić zaključuje da populistička mobilizacija neumitno infantilizuje građane što na duži rok vodi političkoj pasivizaciji – nakon neminovnog razočarenja u populistički projekat u kome su učestvovali, građani najčešće u potpunosti odbacuju politiku kao sferu manipulacije i obmane. Brza i opsežna mobilizacija građanstva u populizmu ima visoku cenu – nemogućnost učesnika populističkog pokreta da se razviju u autonomne političke delatnike.

Naposletku, Grdešić razmatra implikacije svoje analize populističke logike anti-birokratske revolucije za današnjicu – da li progresivni politički pokreti danas, poput laburista Džeremija Korbina, američkih demokrata Bernija Sandersa ili pokreta „Podemos” u Španiji treba barem donekle da koriste mobilizacijske prednosti populizma kojima se ova studija bavi? Iako ostaje pomalo nejasno u kojoj meri ovi pokreti mogu da reprodukuju „fraktalnu logiku” populističkih pokreta u kojima se elitna manipulacija vrši sa pozicija vlasti (svi Grdešićevi primeri fraktalne logike odnose

se na ovakve pokrete), autor ispravno zaključuje da je u ovom kontekstu najvažnije pitanje koliko je inkluzivna kategorija „naroda” koju određeni progresivni pokret, služeći se taktički diskursom populizma, uspeva da konstruiše.

Marjan Ivković i Srđan Prodanović,
Institut za filozofiju i društvenu teoriju